

KS. PIOTR JAWORSKI

**ANDRZEJ NIEDOJADŁO, WYCHOWANIE NARODOWE
I PAŃSTWOWE W SZKOŁACH POWSZECHNYCH
OKRĘGU SZKOLNEGO KRAKOWSKIEGO W LATACH
1918-1939, TOWARZYSTWO NAUKOWE KATOLICKIEGO
UNIwersYTETU LUBELSKIEGO, WYDAWNICTWO
DIECEZJI TARNOWSKIEJ BIBLOS, LUBLIN-TARNÓW
2013, SS. 342 ORAZ ANEKS, ISBN 978-83-7306-621-2**

Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania Stanisław Łempicki (1886-1947)¹ w swojej książce *Polskie tradycje wychowawcze* pisał: „myliłby się ten, kto mówiąc o tradycjach wychowawczych czy tradycjach w wychowaniu, rozumiałby przez nie wszystko to, co w dziedzinie wychowania przekazała nam przeszłość. Musielibyśmy mówić w takim wypadku – np. jeśli idzie o Polskę – o wszelkiego rodzaju ideach wychowawczych, jakie zjawiały się na gruncie polskim w ciągu czasów, o próbach wcielenia tych idei w życie, w szkole czy w wychowaniu domowym, przeszlibyśmy w konsekwencji do wielkiej krainy szkolnictwa – i w rezultacie dalibyśmy to, co daje historia wychowania w Polsce czy historia polskich doktryn pedagogicznych. Tymczasem tradycje wychowawcze, to nie jest wszystkość tego, co wytworzy przeszłość (...) w dziedzinie edukacji narodowej, choćby to nieraz były idee najwyższe, najszczytniejsze; to jest tylko pewna część tych wytworów przeszłości, nacechowana pewnymi szczególnymi właściwościami. (...) Pod nazwą polskich tradycji

1. W. Szulakiewicz, *Stanisław Łempicki (1886-1947). Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.

wychowawczych ujmujemy z całości dorobku edukacyjnego te idee i ich realizacje, które były świadome, jako żywotne i szczególnie wartościowe, przekazywane jakby z pokolenia na pokolenie dla dalszego pielęgnowania i rozwijania².

Idee wychowania narodowego i państwowego stanowiące charakterystyczny dorobek polskiej myśli pedagogicznej okresu międzywojennego kształtowały się już wcześniej, w okresie zaborów. Wybitny znawca tej problematyki prof. Edmund Juško stwierdza, że „myśl narodowa rozwijała się już pod koniec XIX i na początku XX wieku. Szczególnie na łamach czasopisma „Szkoła” pojawiało się wiele artykułów mających na celu skierowanie całego wychowania na tory narodowe, tak by oświata, idąc równym krokiem z postępem wieku, nie traciła tych cech rodzimych, na których polega cała jej praktyczna użyteczność wobec narodu i państwa³.”

Odzyskanie w 1918 roku niepodległości Polski nie zamknęło refleksji nad rolą i znaczeniem koncepcji wychowania narodowego, czy państwowego. Przeciwnie, idee te były owocnie rozwijane, a wielu polskich pedagogów i myślicieli podejmowało próby sformułowania teoretycznych podstaw poszczególnych doktryn wychowawczych. Przykładowo Lucjan Zarzecki zmodyfikował, a zarazem wzbogacił dotychczasowe ideały narodowego wychowania wzorem „robotnika-obywatela”, człowieka przygotowanego do pracy produkcyjnej i jednocześnie oddanego służbie narodowi. Pisał, iż „pełna osobowość ludzka, to osobowość obywatela, człowieka głębiej związanego ze swą zbiorowością, ze swoim narodem⁴.”

W latach 20. XX wieku program wychowania narodowego pretendował do roli wykładni ideologicznego wychowania społeczeństwa, wdrażanej nieobowiązkowo także w praktyce szkolnej. Najczęściej nauczyciele według uznania w swoich działaniach wychowawczych wybierali pewne fragmenty tej doktryny⁵. Najogólniej można go określić, że był to program opierający się na solidaryzmie narodowym, głoszącym tezę, że naród jest nosicielem i twórcą kultury. Głównym zadaniem wychowania stawała się przebudowa polskiej psychiki, rozwijanie zalet oraz zwalczanie wad narodowych.

W toku dyskusji, toczących się jeszcze przed odzyskaniem niepodległości, J. Grabowski – członek Sekcji Szkolnej, powstałej w styczniu 1915 roku Ligi Państwowości Polskiej w swojej rozprawie *Tradycja wychowawcza* postulował z kolei

2. S. Łempicki, *Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936, s. 5.

3. E. Juško, *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach miasta Tarnowa i powiatu tarnowskiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, t. 18, nr 1/2011, s. 48.

4. L. Zarzecki, *Teoria osobowości i wychowania*, w: L. Zarzecki, *Wychowanie narodowe. Studia i szkice, wyd. pośmiertne*, red. Z. Wasilewski, W. Wąsik, Warszawa 1926, s. 346.

5. Zob. szerzej: A. Niedojadło, *Założenia ideowe wychowania narodowego i próby jego realizacji w polityce władz oświatowych i kościelnych w pierwszych latach II RP*, w: *Homo Religiosus. Homo Politicus. Współpraca czy konflikt*, red. E. Juško, R. B. Sieroń, S. Sorys, Tarnów-Łapczyca 2015, 76-88.

nadanie wychowaniu charakteru państwowego⁶. Formułując ideał użytecznego obywatela, twierdził, że szkoły w niepodległej Polsce winny wychowywać młodzież na państwowców polskich, „dla których wiarą życia byłoby głębokie przeświadczenie o świętości państwa i wszystkiego, co może mu zapewnić trwałość”⁷.

Nie ulega wątpliwości, że poglądy wygłaszane przez wielu pedagogów i publicystów wywarły znaczny wpływ na koncepcje wychowania kształtujące się w latach dwudziestych XX wieku w polskim systemie oświatowym, tym bardziej, że przed władzami polskimi stało zadanie nie tylko walki o ostateczny kształt granic i scalenie państwa, ale również konieczność unifikacji życia w praktycznie każdej sferze życia, w tym także w szkolnictwie. Stąd też budowanie tożsamości narodowej spajało społeczeństwo rozbite działaniami zaborców. Nie dziwi zatem pogląd wyartykułowany przez Krzysztofa Jakubiaka, który stwierdza, że „ideały obywatelskie oraz wartości i cele wychowawcze, z tymi ideałami związane, odnosiły się najczęściej do stosunku i powinności obywatela względem narodu lub państwa. Tym samym stawały się częścią składową ideologii, nazywanych wychowaniem narodowym i państwowym. W swych formach i treściach były one zdeterminowane ideologicznie, służąc aktualnym potrzebom i dążeniom znaczących sił społecznych i ich emanacji politycznych”⁸.

Okres II Rzeczypospolitej jest więc czasem, w którym możemy mówić o promocji zasadniczo trzech głównych koncepcji wychowania:

- narodowego (1918-1926), od odzyskania niepodległości do przewrotu majowego;
- państwowego (1926-1935);
- obywatelsko-państwowego (1935-1939)

Zajmujący się tą tematyką Andrzej Niedojadło⁹ w monografii będącej przedmiotem recenzji, mówiąc o rozróżnieniach pomiędzy wyliczonymi nurtami wychowaw-

6. J. Grabowski, *Tradycja wychowawcza*, Warszawa 1917, s. 23.

7. Tamże, s. 23.

8. K. Jakubiak, *Idea wychowania obywatelskiego w polskiej myśli pedagogicznej przełomu XIX i XX wieku oraz okresu II Rzeczypospolitej*, „Chowanna” 2 (1998), s. 62-63.

9. Zob. przykładowo: A. Niedojadło, *Formy i efekty współdziałania wychowawczego szkoły i rodziców na przykładzie szkół powszechnych w Okręgu Szkolnym Krakowskim w latach 1918-1939*, w: *Profilaktyka społeczna a wielowymiarowość współczesnej rodziny. Wybrane zagadnienia XX i XXI wieku*, red. E. Juško, J. Burgerová, B. Wolny, Tarnów-Łapczyca 2014, s. 219-239; A. Niedojadło, *Uroczystości państwowe ważnym i praktycznym komponentem realizacji podstawowych założeń i teleologii wychowania narodowego w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w II Rzeczypospolitej*, w: *Studia problemowe z historii wychowania na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. E. Juško, J. Kamińska-Kwak, R. Pelczar, Tarnów-Stalowa Wola-Łapczyca 2015, s. 113-137; A. Niedojadło, *Uroczystości państwowe ważnym i praktycznym komponentem realizacji podstawowych założeń i teleologii wychowania narodowego w szkołach powszechnych w II Rzeczypospolitej 1926-1939*, w: *Rola nauczyciela w wychowaniu, wczoraj - dziś - jutro*, red. B. D. Niziołek, Tarnów-Łapczyca 2016, s. 94-116; A. Niedojadło, *Postacie bohaterów Polski oraz Europy i świata związanych z Polską, występujące w obchodach uroczystości państwowych w szkolnictwie powszechnym II Rzeczypospolitej w latach 1926-1939 na przykładzie Okręgu Szkolnego Krakowskiego*,

czymi, stwierdza: „przedmiotem głównego, a zarazem szczególnego zainteresowania jest pokazanie procesu tworzenia, kształtowania i upowszechniania doktryn pedagogicznych nazywanych wychowaniem narodowym i wychowaniem państwowym oraz – niejako pochodnym od niego – obywatelsko-państwowym (narodowym) na uczniów szkół powszechnych w codziennej praktyce dydaktyczno-wychowawczej polskiej szkoły” (s. 7). Sukcesywnie w przypisie 1 Autor wprowadza do tej typologii pewne uszczegółowienie, pisząc: „w literaturze przedmiotu dla okresu po przewrocie majowym 1926 roku występuje pewne zróżnicowanie w nazewnictwie obowiązujących nurtów wychowawczych. Autor dla ułatwienia posługuje się w dalszej części pracy dla lat 1926-1935 określeniem wychowanie państwowe. Podobnie po jego modyfikacji w 1935 roku w kierunku obywatelsko-narodowym przyjęto dla ułatwienia pojęcie wychowanie obywatelsko-państwowe (narodowe)” (s. 7).

Należy zwrócić uwagę na fakt, że wymienione nurty były związane z wychowaniem religijnym, tak znaczącym w tym okresie. Największy nacisk na rolę religii w wychowaniu kładł model narodowy (1918-1926), następnie obywatelsko-państwowy, a najmniej państwowy. Przede wszystkim w pierwszym, a następnie w drugim i trzecim modelu wychowawczym wychowanie religijne miało sprzyjać kształtowaniu tożsamości narodowej oraz postaw patriotycznych i moralno-obywatelskich. W drugim nurcie wychowawczym czynniki rządzące przypisywały mu głównie rolę służącą do legitymizacji rządów sanacyjnych. Najbardziej zróżnicowane były poglądy na rolę i znaczenie wychowania religijnego w latach 1918-1926, kiedy o władzę w Polsce rywalizowały różne opcje polityczne, od prawicowych po lewicowe. Jedne z nich przypisywały mu rolę wiodącą, drugie marginalną, a jeszcze inne eliminowały go z systemu wychowawczego. Pojawia się w tym kontekście niezwykle ciekawy temat badawczy stosunku Kościoła do poszczególnych nurtów wychowawczych w Polsce międzywojennej¹⁰. Abstrahując od recenzowanej monografii, Andrzej Niedojadło porusza w innych publikacjach swojego autorstwa zagadnienia relacji duchowieństwa do wychowania narodowego i państwowego na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego¹¹, można zatem domniemywać, że wzajemne powiązania między wychowaniem narodowym i państwowym a wy-

---

„Tarnowskie Studia Historyczne” 2017, t. V (2015), s. 128-147; A. Niedojadło, *Wpływ wychowania fizycznego i zdrowotnego na kształtowanie i utrwalanie postaw patriotycznych młodzieży w szkolnictwie powszechnym II Rzeczypospolitej w latach 1918-1939 na przykładzie Okręgu Szkolnego Krakowskiego*, w: *Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia w nauczaniu uczniów najmłodszych*, red. B. Wolny, J. Liba, Lublin 2014, s. 93-111.

10. Zob. przykładowo: K. S. Skoczylas, *Stosunek teologów katolickich w Polsce do wychowania państwowego przed II wojną światową*, „Teologia i Człowiek” 50(2020)2, s. 143-165.
11. A. Niedojadło, *Postawy i zachowania duchowieństwa wobec wychowania narodowego, państwowego i działalności polskiej szkoły powszechnej w Okręgu Szkolnym Krakowskim w czasach II Rzeczypospolitej*, w: *Wartości chrześcijańskie w XX i XXI wieku. Zagrożenia i szanse*, red. E. Juško, R. Sieroń, S. Sorys, Wydawnictwo Regis, Tarnów-Łąpczyca 2015, s. 192-203.

chowaniem religijnym i postawami duchowieństwa są mu znane i stanowią także jakiś fragment Jego zainteresowań badawczych.

Przedstawiona skrótkowo typologia modeli wychowawczych siłą rzeczy implikuje pytanie o różnice pomiędzy prezentowanymi koncepcjami¹². Lakoniczną, a jednocześnie trafną odpowiedź daje nam wspomniany K. Jakubiak, który stwierdza, że „konstytutywne cechy formułowanych na gruncie obu ideologii wychowawczych ideałów obywatela były do siebie bardzo zbliżone. Różnice między nimi tkwiły w głównym podmiocie odniesienia powinności obywatelskich do narodu lub państwa, traktowanych jako sfetyzysyzowane nadrzędne wartości, oraz w tradycjach ideowych, z których one wyrastały. Również istota obydwu ideologii wychowawczych była podobna. Różnice polegały na rozłożeniu akcentów związanych z realizacją postulatów teoretycznych i konkretyzacją działalności pedagogicznej”¹³.

Publikując recenzowaną monografię pt. *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1918-1939* jej Autor Andrzej Niedojadło dołączył do grona uznanych historyków wychowania i myśli pedagogicznej, wnosząc do dyskursu naukowego wnikliwą analizę realizacji wymienionych doktryn pedagogiczno-wychowawczych w szkołach powszechnych na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego w okresie II Rzeczypospolitej.

Podstawową bazą źródłową dla badań prowadzonych przez Andrzeja Niedojadło były kroniki, protokoły posiedzeń rad pedagogicznych poszczególnych szkół oraz inne zasoby archiwalne dotyczące ich funkcjonowania. Stąd już we *Wstępie* Autor podkreśla, że „prowadzona i gromadzona przez ówczesne szkoły dokumentacja pedagogiczna pozwalała systematycznie i wielokrotnie śledzić, niejako od kuchni, formy wdrażania wspomnianych doktryn, osiągnane dzięki nim efekty i stosunek na co dzień uczniów, rodziców i nauczycieli do procesu wychowania i innych czynników szkolnych i pozaszkolnych. Szkoła, wdrażając w praktyce idee tych doktryn w życie, dokonywała niejako operacji na żywym ciele – ciele najmłodszej tkanki społeczeństwa polskiego. Była to pierwsza i często ostatnia możliwość wychowawczego oddziaływania na młode pokolenie, niejednokrotnie kończące edukację właśnie na szkole powszechnej” (s. 7).

Lektura książki stanowiącej przedmiot recenzji w pełni potwierdza te słowa. Rzeczywiście, baza źródłowa stanowiąca podstawę badań jest bardzo szeroka. Autor wykorzystał niezwykle bogaty zasób dokumentów znajdujących się nie tylko w archiwach szkolnych (kroniki, protokoły, sprawozdania), ale również w wielu

12. Oprócz recenzowanej monografii oraz innych publikacji autorstwa A. Niedojadło w tematyce analogii między poszczególnymi nurtami polecam następujące pozycje: M. Czado, *Metody wychowania obywatelskiego w polskiej szkole średniej w latach 1926-1939*, Wydział Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego, Praca doktorska napisana pod kierunkiem M. S. Szymańskiego, Warszawa 2017, mps; Z. Kwieciński, *Pedagogika i edukacja wobec kolizji etosów*, „Rocznik Pedagogiczny” 42/2019, s. 7-12.
13. K. Jakubiak, *Idea wychowania obywatelskiego w polskiej myśli pedagogicznej przełomu XIX i XX wieku oraz okresu II Rzeczypospolitej*, „Chowanna” 2 (1998), s. 63.

archiwach państwowych, takich, jak: Archiwum Państwowe w Częstochowie, Archiwum Państwowe w Krakowie – oddziały: w Bochni, Tarnowie, Nowym Sączu, Nowym Targu, oraz krakowskim III Oddziale przy ul. Siennej, Archiwum Państwowym w Kielcach i jego oddziałach w Jędrzejowie, Sandomierzu, Starachowicach i Pińczowie, oraz Archiwum Państwowym w Radomiu. Podstawę źródłową recenzowanego opracowania stanowią nie tylko materiały proveniencji archiwalnej, ale także pokaźny zasób materiałów i wydawnictw źródłowych publikowanych. Całość uzupełnia analiza wybranych tytułów prasowych okresu międzywojennego oraz liczne opracowania i artykuły należące do literatury przedmiotu, jak również literatury pomocniczej. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że w przypadku recenzowanej monografii mamy do czynienia z wnikliwą kwerendą, która z jednej strony robi wrażenie, ale z drugiej strony mimo swego bogactwa budzi pewien niedosyt wywołany dwiema kwestiami. Otóż zastanawiające jest, dlaczego Autor, wyznaczając jako terytorium badań Okręg Szkolny Krakowski wydaje się w sposób marginalny potraktował niektóre rejony OSK, szczególnie rejon Zagłębia Dąbrowskiego, które przecież od 1928 r. należało do tej części administracji szkolnej. Możliwe, że materiał dostępny na tym terenie nie wniósłby nowych ustaleń, ale wtedy można było to odnotować, zamykając tym samym definitywnie dyskusję. Druga wątpliwość dotyczy braku przeprowadzenia kwerendy w archiwach kościelnych, które w swoich zbiorach posiadają wiele ciekawych dokumentów mogących znacząco pomóc w procesie formułowania wielu ustaleń. Przykładowo odniosę się do Archiwum Diecezjalnego w Tarnowie, gdzie w szczególny sposób poleciłbym zespoły akt: Akta Szkolne (ASz) oraz Bractwa i Stowarzyszenia (BS). Zachęcałbym również do wnikliwej kwerendy w zespole Akta Episcopalia Consistorii Tarnoviensis. Wskazaniem uzupełnieniem tej kwerendy mogłyby być sprawozdania powizytacyjne dziekanów. Owszem, zdaję sobie w pełni sprawę, że materiał znajdujący się w tych zespołach jest rozproszony, z drugiej strony jego wartość jest nieoceniona i nie mam najmniejszej wątpliwości, że stanowiłby od strony poznawczej ubogacenie całości bazy źródłowej, podobnie jak materiały zdeponowane chociażby w Archiwum Archidiecezjalnym w Krakowie czy też Archiwum Diecezjalnym w Kielcach. Wbrew pozorom, w tych archiwach znajdziemy nie tylko dokumenty związane z aspektami katechetycznymi, ale także gros materiałów nie mających większego związku z tematyką religijną.

Książka *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1918-1939* składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, bibliografii, spisu ilustracji, streszczenia w języku angielskim (summary) oraz indeksów nazw osobowych i geograficznych. Pierwsze trzy rozdziały (I – *Charakterystyka polskiego szkolnictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*; II – *Organizacja szkolnictwa powszechnego w OSK w okresie międzywojennym*; III – *Założenia ideowe wychowania narodowego i państwowego*) mają

charakter pewnego wprowadzenia dla dwóch sukcesywnych, rozbudowanych rozdziałów stanowiących istotę rozważań. W moim przekonaniu jest to bardzo dobry zabieg, a przemyślany i dokładny wywód Autora umacnia mnie w tym poglądzie. Jest to tym bardziej znaczące, jeżeli przyjmiemy założenie, że zamiarem Autora była przede wszystkim szczegółowa prezentacja zmian zachodzących w systemie wychowawczym polskich szkół powszechnych okresu międzywojnia. Dodajmy, że zmiany te w głównej mierze podyktowane były zmieniającą się rzeczywistością polityczną. Koresponduje to ze stanowiskiem Michała Stolarczyka, który pisze: „w okresie międzywojennym jednym z najważniejszych zadań odradzającego się państwa polskiego było stworzenie ujednoczonego systemu edukacyjnego i zaprowadzenie efektywnej polityki oświatowej. Władze państwowe słusznie dostrzegały w niej kluczowy instrument do unifikacji zróżnicowanych pod wieloma względami regionów II Rzeczypospolitej. Zapóźnienia w dziedzinie oświaty, podyktowane ponad wiekowym okresem zaborów, wymagały podjęcia szeregu działań zapoczątkowanych już w 1919 roku wprowadzeniem obowiązku szkolnego. Jakkolwiek przyjęte w tym względzie rozwiązania przez cały okres międzywojenny były podyktowane aktualnie dominującą ideologią polityczną¹⁴. Taka sytuacja rodzi nieodpartą pokusę zapytania o formy i metody wdrażania i osiągania efektów wychowawczych w codziennej działalności wychowawczo-edukacyjnej polskich szkół.

Podobną konstrukcję myślową prezentuje Andrzej Niedojadło, pisząc we *Wstępie*: „zasadniczym celem niniejszej rozprawy jest pokazanie form realizacji programu wychowania narodowego i państwowego oraz wielkości i jakości uzyskiwanych dzięki nim efektom w codziennej praktyce wychowawczej szkoły powszechnej. Opracowanie nie zajmuje się natomiast dokładniej ustrojem i organizacją szkolnictwa powszechnego, siecią szkół powszechnych, programami nauczania i wychowania, kadrą nauczycielską, mniejszościami narodowymi itp. Zagadnienia te zostały jedynie omówione w takim stopniu, w jakim było to potrzebne do zreferowania zasadniczych założeń wynikających z tytułu rozprawy” (s. 8-9). Nakreślona w ten sposób tematyka monografii postawiła jej Autora przed koniecznością odpowiedzi na wbrew pozorom trudne pytania, takie jak chociażby kwestię położenia akcentów w poszczególnych nurtach wychowawczych, oraz instrumentów wykorzystanych do realizacji tych założeń, czy na terenie całego, tak przecież zróżnicowanego obszaru badawczego, jakim jest Okręg Szkolny Krakowski, jednakowo łatwo było wcielać w życie idee zawarte w omawianych doktrynach pedagogicznych? Wreszcie koniecznym jest zapytanie o skuteczność wychowawczą realizacji różnorodnych form w praktyce?

Prezentując książkę *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w latach 1918-1939*, Andrzej Niedojadło podjął

14. M. Stolarczyk, *Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku)*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” T. XXXVII, z. 3 – 2018, s. 216.

się próby zmierzenia z trudną i skomplikowaną tematyką mającą bez wątpienia charakter interdyscyplinarny (historia, pedagogika, socjologia, filozofia). Lektura recenzowanej książki jest dowodem nie tylko na rozległą wiedzę i kompetencje Autora, ale przede wszystkim pokazuje, że odważnie podjął się trudnego zadania i wyszedł z niego obronną ręką, prezentując cenną pozycję w polskiej historiografii. Szczegółowa analiza chociażby uroczystości państwowych, kościelnych, szkolnych i lokalnych, dokładny opis działań podejmowanych przez organizacje młodzieżowe i szkolne czy też zwrócenie uwagi na pozalekcyjne formy wsparcia (takie jak chociażby biblioteki i świetlice szkolne) stanowi najlepszą rekomendację do tego, aby po książkę sięgnęli nie tylko naukowcy czy też miłośnicy historii wychowania, ale przede wszystkim każdy, kto odpowiada za wychowanie nie tylko w domu rodzinnym, ale także w społeczeństwie w wymiarze lokalnym czy nawet państwowym.

Zmierzenie się ze skomplikowanym problemem badawczym jest szczególnie cenne, gdyż kieruje naukę na pola doniosłe poznawczo. Spoglądając na wydawane przez Autora kolejne publikacje naukowe¹⁵, możemy powiedzieć, że Profesor Andrzej Niedojadło nie tylko skierował naukę, zwłaszcza historię wychowania, na doniosłe poznawczo pola, ale sam nadal je eksploruje, wnosząc wartość dodaną do nauki polskiej. Zatem dodatkowe słowa uznania i gratulacji należą się za wybór trudnego tematu pracy i jego pragmatyczny aspekt.

Bibliografia

- Czado M., *Metody wychowania obywatelskiego w polskiej szkole średniej w latach 1926-1939*, Wydział Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego, Praca doktorska napisana pod kierunkiem M. S. Szymańskiego, Warszawa 2017, mps.
- Grabowski J., *Tradycja wychowawcza*, Warszawa 1917.
- Jakubiak K., *Idea wychowania obywatelskiego w polskiej myśli pedagogicznej przełomu XIX i XX wieku oraz okresu II Rzeczypospolitej*, „Chowanna” 2 (1998), s. 62-71.
- Juško E., Niedojadło A., *Uroczystości w szkołach Okręgu Szkolnego Krakowskiego jako element kształtowania świadomości narodowej, patriotycznej, moralno-obywatelskiej i obywatelskiej w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Juško E., *Wychowanie narodowe i państwowe w szkołach miasta Tarnowa i powiatu tarnowskiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, t. 18, nr 1/2011, s. 47-59.
- Kwieciński Z., *Pedagogika i edukacja wobec kolizji etosów*, „Rocznik Pedagogiczny” 42/2019, s. 7-12.
- Łempicki S., *Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936.

15. E. Juško, A. Niedojadło, *Uroczystości w szkołach Okręgu Szkolnego Krakowskiego jako element kształtowania świadomości narodowej, patriotycznej, moralno-obywatelskiej i obywatelskiej w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.

- Niedojadło A., *Formy i efekty współdziałania wychowawczego szkoły i rodziców na przykładzie szkół powszechnych w Okręgu Szkolnym Krakowskim w latach 1918-1939*, w: *Profilaktyka społeczna a wielowymiarowość współczesnej rodziny. Wybrane zagadnienia XX i XXI wieku*, red. E. Juško, J. Burgerová, B. Wolny, Tarnów-Łapczyca 2014, s. 219-239.
- Niedojadło A., *Postacie bohaterów Polski oraz Europy i świata związanych z Polską, występujące w obchodach uroczystości państwowych w szkolnictwie powszechnym II Rzeczypospolitej w latach 1926-1939 na przykładzie Okręgu Szkolnego Krakowskiego*, „Tarnowskie Studia Historyczne”, 2017, t. V (2015), s. 128-147.
- Niedojadło A., *Postawy i zachowania duchowieństwa wobec wychowania narodowego, państwowego i działalności polskiej szkoły powszechnej w Okręgu Szkolnym Krakowskim w czasach II Rzeczypospolitej*, w: *Wartości chrześcijańskie w XX i XXI wieku. Zagrożenia i szanse*, red. E. Juško, R. Sieroń, S. Sorys, Wydawnictwo Regis, Tarnów-Łapczyca 2015, s. 192-203.
- Niedojadło A., *Uroczystości państwowe ważnym i praktycznym komponentem realizacji podstawowych założeń i teleologii wychowania narodowego w szkołach powszechnych Okręgu Szkolnego Krakowskiego w II Rzeczypospolitej*, w: *Studia problemowe z historii wychowania na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. E. Juško, J. Kamińska - Kwak, R. Pelczar, Tarnów-Stalowa Wola-Łapczyca 2015, s. 113-137.
- Niedojadło A., *Uroczystości państwowe ważnym i praktycznym komponentem realizacji podstawowych założeń i teleologii wychowania narodowego w szkołach powszechnych w II Rzeczypospolitej (1926-1939)*, w: *Rola nauczyciela w wychowaniu, wczoraj - dziś - jutro*, red. B. D. Niziołek, Tarnów - Łapczyca 2016, s. 94-116.
- Niedojadło A., *Wpływ wychowania fizycznego i zdrowotnego na kształtowanie i utrwalanie postaw patriotycznych młodzieży w szkolnictwie powszechnym II Rzeczypospolitej w latach 1918-1939 na przykładzie Okręgu Szkolnego Krakowskiego*, w: *Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia w nauczaniu uczniów najmłodszych*, red. B. Wolny, J. Liba, Lublin 2014, s. 93-111.
- Niedojadło A., *Założenia ideowe wychowania narodowego i próby jego realizacji w polityce władz oświatowych i kościelnych w pierwszych latach II RP*, w: *Homo Religiosus. Homo Politicus. Współpraca czy konflikt*, red. E. Juško, R. B. Sieroń, S. Sorys, Tarnów-Łapczyca 2015, s. 76-88.
- Skoczylas K.S., *Stosunek teologów katolickich w Polsce do wychowania państwowego przed II wojną światową*, „Teologia i Człowiek” 50(2020)2, s. 143-165.
- Stolarczyk M., *Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku)*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” T. XXXVII, z. 3-2018, s. 215-235.
- Szulakiewicz W., *Stanisław Lempicki (1886-1947). Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Zarzecki L., *Wychowanie narodowe. Studia i szkice*, wyd. pośmiertne, red. Z. Wasilewski, W. Wąsik, Warszawa 1926.